

Posudek oponenta disertační práce:

Mikuláš ČTVRTNÍK, *Duchové dějiny v kontextu české a evropské historiografie 19.-20. století*, ÚČD FF UK Praha 2015, 370 stran.

Předkládaná práce je v zásadě velmi zdařilým výkladem, věnovaným jednomu ze směrů historiografie z hlediska jejích dějin a zčásti také z perspektivy metodologie či teorie historické vědy. Práce vychází z širokého okruhu relevantní literatury. Práce vychází z reflexe Kalistových *Duchových dějin*. Ty užívá jako měřítko pro posuzování dalších, starších i novějších, směrů dějepisectví, které se duchovním dějinám tak či onak blíží. Práci považuji za velmi přínosnou, mj. i s ohledem na to, že se dnes v perspektivě mnoha českých dějepisců jeví duchovní dějiny jako cosi překonaného (buď se jde cestou návratu k staré, bezduché faktografii, nebo se zájem obrací k narativům, diskursům, jazykovým konstrukcím reality). Přes můj v prvním plánu velmi pozitivní a pochvalný postoj k předložené práci, se v následujícím ujímám role oponenta a činím k práci níže psané připomínky.

(.) V obecné rovině lze zajisté souhlasit s tím, co je v práci řečeno o Georgu Simmelovi a o jeho blízkosti vůči Kalistovu myšlení. Kupříkladu Simmelovy úvahy o nutnosti neustálého "ucelování" (*Ergänzung, ergänzen*) obrazu vnější i vnitřní stránky dějinných událostí k z *Die Probleme der Geschichtsphilosophie* korespondují s Kalistovými úvahami o "vědomí" a jeho noetické funkci v *Cestách historikových*. Při porovnávání Simmela a Kalisty uznává Mikuláš Čtvrtník, že "takto vyhocení [jako Simmel - J. H.] si Kalista problematiku historického poznání nekladl, i když mnohé z jeho úvah v sobě implicity podobné důsledky obsahují" (s. 162). Dodává se, že není jasné, zda Kalista příslušný Simmelův text znal. No, je jistě pravda, že oba autoři vykazují ve svých výkladech nejednu analogii. Ale, ptám se, není autor posuzované práce vůči Kalistovi a potažmo vůči české teoretickému myšlení příliš schovávavý? Jednak v jeho výkladu trochu cítím - uznávám, že nyní záměrně přeháním - typickou "českou pozici", spočívající v postoji: My, Češi, jsme v tom přece dávno měli jasno, akorát jsme to nebyli s to vědomě reflektovat a explicitně vyjádřit... Ale vážněji: Kalista publikuje dobré půlstoletí po zmíněném Simmelově textu. Z dnešního hlediska viděno by byla chyba, pokud by jej neznal. Pokud není Kalista s to půl století po té, co Simmel (ale třeba také Dilthey či Weber) podal jasný a zřetelný výklad noetických problémů a nabídl relativně přesně rozlišující pojmový aparát k jejich analýze, dané noetické problémy explicitně vyjádřit, něco to o něm a českém dějepisectví vypovídá. Kupříkladu to, že jsou noetické problémy zajímavé jen z jakési povrchní perspektivy. To však vede k širší poznámce k celku předkládané práce: Domnívám se, že více než sledování povšechných implicitních či obdob či explicitních odkazů má smysl porovnávat podrobně rozebírané metodologické a teoretické myšlení jednotlivých autorů ve vztahu k určitému spektru předem

vybraných epistemologických problémů.

(.) Otevírá se tak otázka vhodných postupů při analyzování místa a vlivu "dějin duchových" v kontextu evropské historiografie. Bylo by, domnívám se, kupříkladu vhodné porovnat Kalistovu koncepci dějin duchových s jinými směry a školami podle toho, nakolik považovala ta která škola svůj objekt bádání buď na onticky daný, nebo za teoretický konstrukt či konečně jen za efekt diskursu. Vyjít by šlo ze studií Miloše Havelky (*Dějiny - teorie - kritika* 1/2004). Právě tak by bylo možné sledovat, zda se pod stejnými termíny neskrývají stejné skutečnosti (u koho je "duch" totéž co "kultura", u koho je "ducha" totéž co "mentalita" a pod.). Například výklad o současných německých *Geistesgeschichte* (s. 246-271) se z velké části pohybuje vlastně jen po povrchu diskuse. Rozebírá programová prohlášení té které badatelské skupiny či směru, operujícího s pojmy "(Neue) Geistesgeschichte", "Ideengeschichte", popř. "Kulturgeschichte" či "Intellectual History" a "History of Ideas". Jenže otázkou je, zda toto proklamativní, nejednou až rétorické vyhlašování vzájemné odlišnosti jednotlivých směrů dějepisectví má opravdu svůj korelát v oblasti samotných pojmů či idejí? Takto položená otázka by nás mohla dovést k tomu, že bychom začali více akcentovat důvody, proč jsou pro některé dnešní historicko-vědní školy dějiny *ducha* již nepřijatelné (např. otázka metodologického postoje k transcendentnímu vědomí, ke kontinuitě evoluce ducha/kultury, otázka postoje k metodě Gadamerovy hermeneutiky či Derridova intertextualismu nebo konečně Geertzova zhuštěného popisu a požadavku emičnosti přístupu, a tak by šlo pokračovat).

(.) Potřeba jít od diskursivních praktik k pojmům se ukazuje při porovnání Pekaře (*Žižka*) a Kalisty (*Zdislava* - s. 1 186-187). "Duchovní pečeť doby", "duch doby" zde zejména u Pekaře vystupují, po mém soudu, jen jako rétorické figury, nikoli jako analytická kategorie. Kalista má alespoň v teoretické rovině snahu "ducha" přece jen proměňovat v explicitně vymezenou kategorii. Jen letmé srovnání Pekařova "ducha" s Kalistovým přesto ukazuje, že Pekař má "duchy" za synchronní útvar. Jakási duchovní kontinuita je u něj dána jen ve smyslu akce a reakce jednotlivých duchů dob. Kalista je schopen oproti tomu ducha chápat jako významové kontinuum, avšak vedle toho zvažuje i "duchy dob". Terminologická shoda Pekaře a Kalisty tak není doprovázená shodou pojmovou.

(.) Při veškerém respektu k rozsahu práce a k jejímu přínosu pro dějiny dějepisectví se nemohu ubránit pocitu, že práci vlastně chybí základní diskutovaná teze. Práce velmi fundovaně popisuje, rozsáhle porovnává, ale - vlastně *neproblematizuje*. Kalistovy *Duchové dějiny* jsou zcela legitimně využity jako nástroj k posuzování jiných směrů dějepisectví, stálo by však za to více akcentovat některé jejich metodologické aspekty a ptát se, zda v sobě nenesou něco, co je z pozdějšího hlediska důvodem, proč se pro některé dějepisné školy staly *Geistesgeschichte* antikvovanými.

Avšak nastíněné připomínky jsou především míněny jako podněty do diskusí, nikoli jako zásadní výtky. Předloženou práci tak mohu s radostí *doporučit k obhajobě*.

Jan Horský

V Praze 20. září 2015